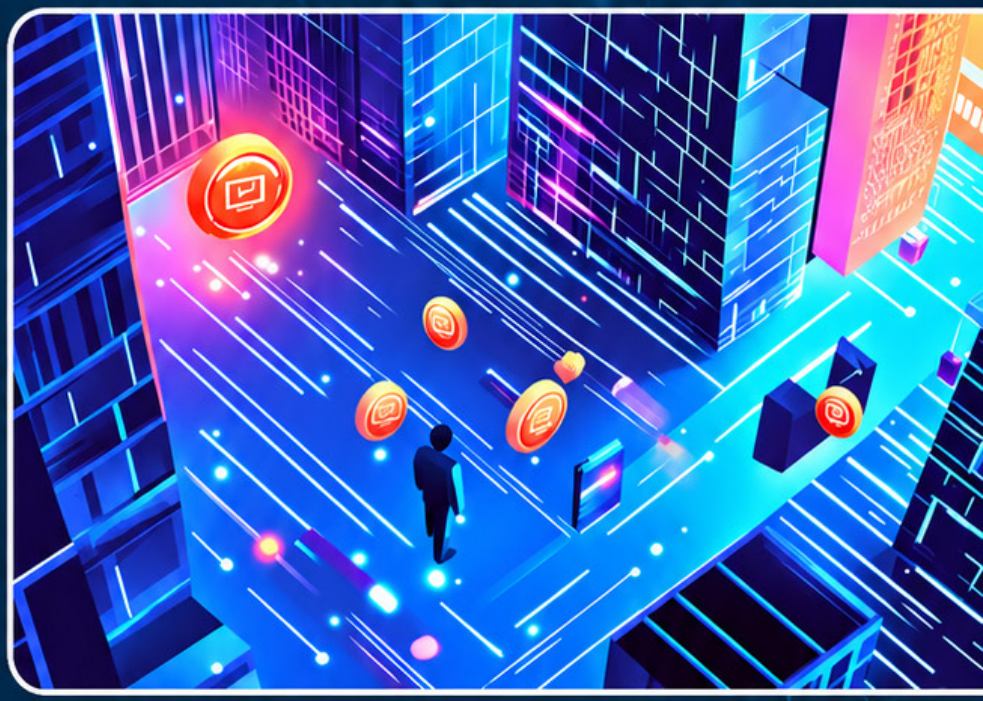
MUHANDISLIK & IQTISODIYOT

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

№5
MAXSUS SON

2026
NOYABR

Milliy nashrlar

OAK: https://oak.uz/pages/4802

05.00.00 – Texnika fanlari
08.00.00 – Iqtisodiyot fanlar

Google Scholar · OPEN ACCESS · ULRICHSWEB GLOBAL SERIALS DIRECTORY
Academic Resource Index ResearchBib · ISSN INTERNATIONAL STANDARD SERIAL NUMBER INTERNATIONAL CENTRE · CYBERLENINKA
OpenAIRE · ROAD · INDEX COPERNICUS INTERNATIONAL
BASE · Crossref · НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ БИБЛИОТЕКА eLIBRARY.RU

BAKALAVR TALABALARINING MAQOLALARI TO'PLAMI

РЭУ.РФ
РОССИЙСКИЙ ЭКОНОМИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ Г.В. ПЛЕХАНОВА ТАШКЕНТСКИЙ ФИЛИАЛ
TOSHKENT DAVLAT TRANSPORT UNIVERSITETI
TOSHKENT ARXITEKTURA-QURILISH UNIVERSITETI

Elektron nashr, 2026-yil, noyabr.
№ 5-maxsus son

muhandislik & iqtisodiyot

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

Bosh muharrir:
Zokirova Nodira Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori, DSc, professor

Bosh muharrir o'rinbosari:
Shakarov Zafar G'afforovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori, PhD, dotsent

Tahrir hay'ati:
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'z FA akademigi, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Sharipov Kongratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori, professor
Maxkamov Baxtiyor Shuxratovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Shaumarov Said Sanatovich, texnika fanlari doktori, professor
Turayev Bahodir Xatamovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Nasimov Dilmurod Abdulloyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Allayeva Gulchexra Jalgasovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Arabov Nurali Uralovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Maxmudov Odiljon Xolmirzayevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Xamrayeva Sayyora Nasimovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Bobonazarova Jamila Xolmurodovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Irmatova Aziza Baxromovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Bo'taboyev Mahammadjon To'ychiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Shamshiyeva Nargizaxon Nosirxuja kizi, iqtisodiyot fanlari doktori, professor,
Xolmuxamedov Muhsinjon Murodullayevich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Xodjayeva Nodiraxon Abdurashidovna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Amanov Otabek Amankulovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Qurbonov Samandar Pulatovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Zikriyoyev Aziz Sadulloyevich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Tabayev Azamat Zaripbayevich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Sxay Lana Aleksandrovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Ismoilova Gulnora Fayzullayevna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Djumaniyazov Umrbek Ilxamovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Kasimova Nargiza Sabitdjanovna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Kalanova Moxigul Baxritdinovna, dotsent
Ashurzoda Luiza Muxtarovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Sharipov Sardor Begmaxmat o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Tursunov Ulug'bek Sativoldiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent
Bauyetdinov Majit Janizaqovich, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti dotsenti, PhD
Botirov Bozorbek Musurmon o'g'li, Texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Sultonov Shavkatjon Abdullayevich, Kimyo fanlari doktori, (DSc)
Jo'raeva Malohat Muhammadovna, filologiya fanlari doktori (DSc), professor.
Yusupov Maxamadamin Abduxamidovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi (DSc), professor
Kalonova Moxigul Baxritdinovna, iqtisodiyot fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Mirzayev Kulmamat Djanzakovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi (DSc), professor.
Karimova Nilufar Sadirdin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Norboyev Odil Abrayevich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Karimova Nilufar Sadirdin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Pardaev Umidjon Uralovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xolmirzayev Ulug'bek Abdulazizovich, Iqtisodiyot fanlari doktori (DSc)

muhandislik & iqtisodiyot

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

05.01.00 – Axborot texnologiyalari, boshqaruv va kompyuter grafikasi
05.01.01 – Muhandislik geometriyasi va kompyuter grafikasi. Audio va video texnologiyalari
05.01.02 – Tizimli tahlil, boshqaruv va axborotni qayta ishlash
05.01.03 – Informatikaning nazariy asoslari
05.01.04 – Hisoblash mashinalari, majmualari va kompyuter tarmoqlarining matematik va dasturiy ta'minoti
05.01.05 – Axborotlarni himoyalash usullari va tizimlari. Axborot xavfsizligi
05.01.06 – Hisoblash texnikasi va boshqaruv tizimlarining elementlari va qurilmalari
05.01.07 – Matematik modellashtirish
05.01.11 – Raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt
05.02.00 – Mashinasozlik va mashinashunoslik
05.02.08 – Yer usti majmualari va uchish apparatlari
05.03.02 – Metrologiya va metrologiya ta'minoti
05.04.01 – Telekommunikasiya va kompyuter tizimlari, telekommunikasiya tarmoqlari va qurilmalari. Axborotlarni taqsimlash
05.05.03 – Yorug'lik texnikasi. Maxsus yoritish texnologiyasi
05.05.05 – Issiqlik texnikasining nazariy asoslari
05.05.06 – Qayta tiklanadigan energiya turlari asosidagi energiya qurilmalari
05.06.01 – To'qimachilik va yengil sanoat ishlab chiqarishlari materialshunosligi
05.08.03 – Temir yo'l transportini ishlatish
05.08.06 – "G'ildirakli va gusenisali mashinalar va ularni ishlatish" (texnika fanlari)
05.09.01 – Qurilish konstruksiyalari, bino va inshootlar
05.09.04 – Suv ta'minoti. Kanalizatsiya. Suv havzalarini muhofazalovchi qurilish tizimlari
10.00.06 – Qiyosiy adabiyotshunoslik, chog'ishtirma tilshunoslik va tarjimashunoslik
10.00.04 – Yevropa, Amerika va Avstraliya xalqlari tili va adabiyoti
08.00.01 – Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 – Makroiqtisodiyot
08.00.03 – Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 – Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 – Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 – Ekonometrika va statistika
08.00.07 – Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 – Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 – Jahon iqtisodiyoti
08.00.10 – Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 – Marketing
08.00.12 – Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 – Menejment
08.00.14 – Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 – Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 – Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 – Turizm va mehmonxona faoliyati

Ma'lumot uchun, OAK Rayosatining 2024-yil 28-avgustdagi 360/5-son qarori bilan "Dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etishga tavsiya etilgan milliy ilmiy nashrlar ro'yxati"ga texnika va iqtisodiyot fanlari bo'yicha "Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali ro'yxatga kiritilgan.

Muassis: "Tadbirkor va ishbilarmon" MChJ

Hamkorlarimiz:

1. Toshkent shahridagi G.V.Plexanov nomidagi Rossiya iqtisodiyot universiteti
2. Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
3. Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash muhandislari instituti" milliy tadqiqot universiteti
4. Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti
5. Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti
6. Toshkent davlat transport universiteti
7. Toshkent arxitektura-qurilish universiteti
8. Toshkent kimyo-texnologiya universiteti
9. Jizzax politexnika instituti

MUNDARIJA • СОДЕРЖАНИЕ • CONTENTS

MUNDARIJA

EKSPORT VA IMPORT OPERATSIYALARI ORQALI MAMLAKAT HUDUDIGA JALB QILINADIGAN INVESTITSIYALAR HISOBI 9
Misirov Asliddin, Tursunpölatova Durdona, Abdusamadov Sanjar
TRANSPORT-LOGISTIKA KOMPANIYALARIDA XALQARO YUK TAŞIŞ JARAYONLARINI SAMARALI BOŞQARIŞ 13
Kaimov Amirxon, Işmanova Dinora
ÖZBEKISTON KORXONALARIDA KOMPANIYA QIYMATINI BAHOLAŞ MUAMMOLARI (UZAUTO MOTORS AJ MISOLIDA) 19
D. Ş. Xusanova, Safarova Gulruh
ÇARM ÇIQINDILARIDAN OLINGAN KOLLAGEN GIDROLIZATINING KOMPOZITSION QOĞOZ MUSTAHKAMLIGIGA TA'SIRI 26
M. Ergaşev, R. Şerğoziyeva, O. Usmonova, M. Jörayeva
TIJORAT BANKLARINI XUSUSIYLAŞTIRIŞNING ÖZBEKISTON IQTISODIYOTIGA TA'SIRI 30
Ibadullayev Sanjar, A'zamova Muxlisa
EKSPORT-IMPORT OPERATSIYALARI BÖYIÇA XARAJATLARNI HISOBGA OLIŞ TARTIBI VA UNI TAKOMILLAŞTIRIŞ YÖNALIŞLARI 36
Misirov Asliddin, Fayzullayeva E'zoza, Qodirova Azizaxon

EKSPORT-IMPORT OPERATSIYALARI BÖYIÇA XARAJATLARNI HISOBGA OLIŞ TARTIBI VA UNI TAKOMILLAŞTIRIŞ YÖNALIŞLARI

Misirov Asliddin Mamasobiroviç
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
«Buxgalteriya hisobi**»** kafedrasi **öqituvçisi**.
E-mail: misirovasliddin@gmail.com

Fayzullayeva E'zoza
E-mail: fayzullayevaezoza17@gmail.com va

Qodirova Azizaxon
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti BH-125-guruh talabalari
E-mail: qodirovaa13@gmail.com

ANNOTATSIYA. Eksport-import operatsiyalari bilan boğliq xarajatlarning iqtisodiy mazmuni, ularni buxgalteriya hisobida tan oliş va tasniflaş tartibi hamda xorijiy valyutadagi operatsiyalarni sömda aks ettiriş masalalari tadqiq etilgan. Özbekiston Respublikasining 4-sonli BHMS «Tovar-moddiy zaxiralar», 22-sonli BHMS «Çet el valyutasida ifodalangan aktivlar va majburiyatlarning hisobi» hamda Bojxona kodeksi talablari asosida import xarajatlarini tovar tannarxiga kiritiş va eksport bilan boğliq xarajatlarni tegişli hisob davrida tan oliş tartibi tahlil qilingan. Amaliy misol asosida import qilinadigan tovar tannarxini şakllantiriş böyiça hisob-kitoblar amalga oşirilgan hamda eksport-import operatsiyalari hisobini takomillaştirişga qaratilgan ilmiy-amaliy takliflar işlab çiqilgan.

Kalit sözlar: eksport, import, taşqi iqtisodiy faoliyat, transport-tayyorlov xarajatlari, bojxona boji, valyuta kursi, kurs farqi, tovar tannarxi, buxgalteriya hisobi.

АННОТАЦИЯ. Исследованы экономическая сущность затрат, связанных с экспортно-импортными операциями, порядок их признания и классификации в бухгалтерском учёте, а также особенности отражения операций в иностранной валюте в национальной валюте. На основе Национального стандарта бухгалтерского учёта Республики Узбекистан № 4 «Товарно-материальные запасы», Национального стандарта бухгалтерского учёта № 22 «Учёт активов и обязательств, выраженных в иностранной валюте» и требований Таможенного кодекса проанализирован порядок включения импортных затрат в себестоимость товаров и признания расходов, связанных с экспортными операциями, в соответствующем отчётном периоде. На практическом примере представлены расчёты формирования себестоимости импортируемого товара и разработаны научно-практические рекомендации по совершенствованию бухгалтерского учёта экспортно-импортных операций.

Ключевые слова: экспорт, импорт, внешнеэкономическая деятельность, транспортно-заготовительные расходы, таможенная пошлина, валютный курс, курсовая разница, себестоимость товара, бухгалтерский учёт.

ABSTRACT. The economic nature of costs associated with export and import operations, their recognition and classification in accounting, and the treatment of foreign currency transactions in the national currency are examined. Based on Uzbekistan's National Accounting Standard No. 4, "Inventories," National Accounting Standard No. 22, "Accounting for Assets and Liabilities Denominated in Foreign Currency," and the requirements of the Customs Code, the study analyzes the inclusion of import-related costs in the cost of goods and the recognition of export-related expenses in the appropriate accounting period. A practical example demonstrates the calculation of the cost of imported goods and provides research-based recommendations for improving the accounting procedures for export and import operations.

Keywords: export, import, foreign economic activity, transportation and procurement costs, customs duty, exchange rate, exchange rate differences, cost of goods, accounting.

KIRIŞ

Jahon bozorlarida iqtisodiy aloqalarning kengayişi korxonalar faoliyatida eksport va import operatsiyalarining ahamiyatini oşirmoqda. Taşqi iqtisodiy faoliyat korxonalarga yangi bozorlarni egallaş, zarur xomaşyo va uskunalarni xarid qiliş, işlab çiqariş hajmini kengaytiriş imkonini beradi. Şu bilan birga, bunday operatsiyalar

transport, suğurta, bojxona rasmiylaştiruvi, sertifikatlaş, vositaçilik va bank xizmatlari bilan boğliq qöşimça xarajatlarni yuzaga keltiradi. Mazkur xarajatlarni töğri tasniflaş tovarlarning haqiqiy tannarxini anıq körsatiş, sotişdan olinadigan foyda miqdorini töğri hisoblaş va boşqaruv qarorlarining asoslanganligini ta'minlaşga xizmat qiladi. Şuning uçun xarajatlarni ularning iqtisodiy mazmuni, tovarni xarid qiliş yoki sotiş jarayoni bilan boğliqligi hamda amaldagi normativ talablar asosida hisobga oliş muhimdir. Özbekiston Respublikasida buxgalteriya hisobi sömda yuritilişi, çet el valyutasidagi operatsiyalar esa belgilangan tartibda qayta hisoblanişi lozim [1].

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR ŞARHI

Eksport-import operatsiyalari xarajatlarini hisobga oliş masalalari, avvalo, buxgalteriya hisobining milliy standartlari va bojxona qonunçiligi bilan tartibga solinadi. 4-sonli BHMS «Tovar-moddiy zaxiralar»da xarid qilingan zaxiralarning tannarxiga kiritiladigan xarajatlar, jumladan, bojxona bojlari va yiğimlari, qoplanmaydigan soliqlar, vositaçilik haqi, sertifikatlaş hamda transport-tayyorlov xarajatlari belgilangan [2].

22-sonli BHMS «Çet el valyutasida ifodalangan aktivlar va majburiyatlarning hisobi» xorijiy valyutadagi operatsiyalarni dastlabki tan oliş, monetar moddalarni qayta baholaş va kurs farqlarini moliyaviy natijalarda aks ettiriş qoidalarini belgilaydi. Mazkur standart 2025-yil 1-yanvardan kuçga kirgan [1]. Bojxona kodeksi esa tovarlarni bojxona çegarasi orqali olib ötiş, bojxona tölovlari va rasmiylaştiruv jarayonlariga oid huquqiy asoslarni belgilaydi [3].

Xalqaro amaliyotda IAS 2 «Inventories» zaxiralar tannarxiga ularni joriy joylaşuvi va holatiga keltiriş bilan bevosita boğliq xarajatlarni kiritiş, sotiş xarajatlarini esa zaxiralar tannarxiga qöşmaslik tamoyiliga asoslanadi. IAS 21 «The Effects of Changes in Foreign Exchange Rates» xorijiy valyutadagi operatsiyalarni operatsiya sanasidagi kurs böyiça dastlabki tan olişni nazarda tutadi [4; 5]. Uşbu yondaşuvlar milliy tartibni tahlil qiliş va hisob jarayonlarini takomillaştirişda qiyosiy asos bölib xizmat qiladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda tizimli yondaşuv, normativ-huquqiy hujjatlarni örganiş, qiyosiy tahlil, guruhlaş, hisob-kitob va ilmiy umumlaştiriş usullaridan foydalanildi. Tadqiqotning axborot bazasini Özbekiston Respublikasining 4-sonli va 22-sonli BHMSlari, Bojxona kodeksi, buxgalteriya hisobi töğrisidagi qonunçilik hamda IAS 2 va IAS 21 xalqaro standartlari taşkil etdi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Eksport-import operatsiyalariga doir xarajatlarni hisobga olişda, eng avvalo, ularning qaysi jarayonga tegişli ekanini anıqlaş zarur. Importda xarajatlar tovarni xarid qiliş va uni korxonaning omboriga yoki foydalaniş joyiga yetkazib beriş bilan boğliq bölişi mumkin. Eksportda esa xarajatlar tovarni sotişga tayyorlaş, bojxona rasmiylaştiruvi va xaridorga yetkazib beriş jarayonida yuzaga keladi. Xarajatning tannarxga yoki davr xarajatlariga kiritilişi uning nomiga emas, balki iqtisodiy mazmuni va tegişli standart talablariga boğliq.

4-sonli BHMSning 15-bandiga muvofiq, tovar-moddiy zaxiralarni xarid qiliş bilan bevosita boğliq bojxona bojlari va yiğimlari, qoplanmaydigan soliqlar, vositaçilik haqi, sertifikatlaş hamda transport-tayyorlov xarajatlari tovar tannarxiga kiritiladi [2]. Bunda transport xarajatlari, yuklaş-tuşiriş, fraxt va taşiş xavflarini suğurtalaş xarajatlari ham qamrab olinadi.

Şu bilan birga, 4-sonli BHMSning 17-bandida tovar uçun haq tölaş bilan boğliq ayrim bank xarajatlari – akkreditiv oçiş, pul ötkaziş, valyuta ayirboşlaş komissiyasi va boşqa bank xizmatlari – tovar tannarxiga kiritilmasligi, ular yuzaga kelgan hisobot davrida xarajat sifatida tan olinişi körsatilgan [2]. Demak, import xarajatlarini hisobga olişda xaridning özига bevosita boğliq xarajatlar bilan tölovni amalga oşirişga doir xarajatlarni farqlaş lozim.

22-sonli BHMSga köra, çet el valyutasidagi tovar va xizmatlarni xarid qiliş yoki realizatsiya qiliş valyuta operatsiyasi hisoblanadi. Bunday operatsiya dastlab operatsiya amalga oşirilgan sanadagi Markaziy bank kursi böyiça sömda tan olinadi. Hisobot oyining oxirida xorijiy valyutadagi monetar moddalar qayta baholanadi. Kurs özgarişidan yuzaga kelgan farq moliyaviy faoliyatdan olingan daromad yoki xarajat tarkibida aks ettiriladi [1].

Standartda tovar-moddiy zaxiralar nomonetar modda sifatida körsatilgan. Şu sababli ular dastlab tan olinganidan keyin valyuta kursining özgarişi tufayli qayta hisoblanmaydi. Aksinça, xorijiy valyutada tölanadigan kreditorlik qarzi monetar modda bölib, tegişli sanalarda qayta baholanadi. Bu ikki holatni töğri farqlaş import tannarxini anıq hisoblaş uçun muhimdir [1].

1-jadval
Eksport-import operatsiyalarida uçraydigan xarajatlarning hisobga olinişi

Xarajat turi	**Import operatsiyasida**	**Eksport operatsiyasida**
Transport xarajatlari	Tovarni joriy joylaşuviga yetkaziş bilan boğliq bölsa, tannarxga kiritiladi	Şartnoma va yetkazib beriş şartlariga qarab sotiş bilan boğliq xarajat sifatida hisobga olinadi
Yuklaş-tuşiriş	Xarid qilingan tovarni yetkazişga bevosita tegişli bölsa, tannarxga kiritiladi	Eksport jönatmasini tayyorlaş va yetkaziş bilan boğliq xarajat sifatida tan olinadi
Bojxona boji va yiğimlari	Tovar xaridi bilan boğliq va qoplanmaydigan bölsa, tannarxga kiritiladi	Eksport rasmiylaştiruvi böyiça amalda yuzaga kelgan xarajatlar tegişli tartibda hisobga olinadi
Sertifikatlaş va sinov	Xarid qilingan tovarni qabul qiliş yoki foydalanişga tayyorlaş bilan boğliq bölsa, tannarxga kiritiladi	Eksport talablarini bajariş uçun qilingan xarajatlar tegişli sotiş xarajati sifatida hisobga olinadi
Bank komissiyasi	4-sonli BHMSning 17-bandiga köra, tovar tannarxiga kiritilmaydi; davr xarajati sifatida tan olinadi	Tölovni amalga oşirişga oid bank xizmati xarajati sifatida tan olinadi
Valyuta kursi farqi	Monetar kreditorlik qarzi yoki valyuta mablağlari böyiça moliyaviy natijada aks ettiriladi	Monetar debitorlik qarzi yoki valyuta mablağlari böyiça moliyaviy natijada aks ettiriladi

Jadvaldan körinib turibdiki, bir xil nomdagi xarajatlar eksport va import jarayonlarida turliça iqtisodiy vazifani bajarişi mumkin. Şu bois korxona hisob siyosatida xarajatlarni tasniflaş mezonlari, hujjatlaştiriş tartibi va tegişli hisobvaraqlarga olib boriş qoidalari anıq belgilanişi kerak.

Import qilinadigan tovar tannarxini hisoblaş böyiça amaliy misol

Faraz qilaylik, korxona xorijiy yetkazib beruvçidan 10 000 AQSH dollari qiymatidagi tovar sotib oldi. Tovar buxgalteriya hisobiga qabul qilingan sanada Markaziy bank kursi 1 AQSH dollari uçun 12 500 sömni taşkil etdi. Tovarni xarid qiliş va korxona omboriga yetkaziş bilan bevosita boğliq xarajatlar quyidagiça böldi: transport xizmati – 8 000 000 söm, yukni suğurtalaş – 1 000 000 söm, qoplanmaydigan bojxona tölovi – 5 000 000 söm, sertifikatlaş – 1 500 000 söm. Bank ötkazmasi komissiyasi 400 000 sömni taşkil etdi.

Import qilingan tovarning xarid qiymati: 10 000 × 12 500 = 125 000 000 söm.

Tovar tannarxiga kiritiladigan qöşimça xarajatlar: 8 000 000 + 1 000 000 + 5 000 000 + 1 500 000 = 15 500 000 söm.

Jami import qilingan tovar tannarxi: 125 000 000 + 15 500 000 = 140 500 000 söm.

Bank komissiyasi 400 000 söm 4-sonli BHMSning 17-bandiga muvofiq tovar tannarxiga qöşilmaydi, balki yuzaga kelgan davr xarajati sifatida tan olinadi [2]. Misoldagi summalar öquv-hisoblaş maqsadida şartli olingan; bojxona tölovining haqiqiy miqdori tovar kodi, bojxona qiymati va amaldagi qonunçilikka muvofiq aniqlanadi.

2-jadval
Import tovari tannarxining hisob-kitobi

№	**Körsatkiç**	**Hisoblaş**	**Summa, söm**
1	Tovar xarid qiymati	10 000 AQSH dollari × 12 500	125 000 000
2	Transport xizmati	Şartli summa	8 000 000
3	Yuk suğurtasi	Şartli summa	1 000 000
4	Qoplanmaydigan bojxona tölovi	Şartli summa	5 000 000
5	Sertifikatlaş	Şartli summa	1 500 000
6	Tovar tannarxiga kiritiladigan jami	125 000 000 + 15 500 000	140 500 000
7	Bank komissiyasi (tannarxga kiritilmaydi)	Şartli summa	400 000

Hisob-kitob natijasi şuni körsatadiki, import qilingan tovarning tannarxi faqat yetkazib beruvçiga tölangan summadan iborat emas. Uni xarid qiliş va kerakli joyga yetkaziş bilan bevosita boğliq, standartda nazarda tutilgan xarajatlar ham tannarx tarkibiga qöşiladi. Bank komissiyasi esa alohida davr xarajati sifatida yuritiladi.

Eksport operatsiyalari xarajatlarini hisobga oliş xususiyatlari

Eksport operatsiyalarida xarajatlarning tarkibi şartnoma şartlari, yetkazib beriş bazisi va tomonlar örtasida vazifalarning taqsimlanişiga boğliq. Masalan, sotuvçi tovarni xaridor mamlakatidagi belgilangan manzilgaça

yetkazib berişni zimmasiga olgan bölsa, transport va suğurta xarajatlari uning zimmasida bölişi mumkin. Boşqa şartlarda esa uşbu xarajatlarni xaridor qoplaydi. Şuning uçun taşqi savdo şartnomasida transport, suğurta, bojxona rasmiylaştiruvi va boşqa xizmatlar uçun mas'ul tomon anıq körsatilişi zarur.

Eksportga jönatilayotgan mahsulotni qadoqlaş, markirovkalaş, sertifikatlaş, yuklaş, taşiş va bojxona rasmiylaştiruvi xarajatlari hujjatlar asosida alohida hisobga olinişi lozim. Uşbu xarajatlarni hisobga olişda ularning qaysi biri mahsulotni işlab çiqariş yoki zaxirani tayyor holatga keltiriş bilan, qaysi biri esa sotiş va yetkazib beriş bilan boğliqligini anıqlaş muhim. Sotiş xarajatlari tovar-moddiy zaxiralar tannarxiga kiritilmaydi, balki tegişli davrda tan olinadi [4].

Eksportdan tuşum xorijiy valyutada belgilangan bölsa, daromad va debitorlik qarzi tegişli operatsiya sanasidagi Markaziy bank kursi böyiça sömda aks ettiriladi. Xaridor qarzi keyinçalik tölanганда yoki hisobot sanasida qayta baholanganda kurs farqi yuzaga kelişi mumkin. Uşbu farq tovarning sotiş tannarxini özgartirmaydi, balki moliyaviy faoliyat natijasida aks ettiriladi [1].

Xarajatlarni hisobga olişni takomillaştiriş yönalişlari

Eksport-import operatsiyalari böyiça buxgalteriya hisobining aniqligi va tezkorligini oşiriş uçun quyidagi yönalişlarni amalga oşiriş maqsadga muvofiq:

1. Xarajatlarni operatsiya turi va tovar partiyasi böyiça analitik hisobga oliş. Har bir import yoki eksport şartnomasi, bojxona deklaratsiyasi va tovar partiyasi uçun alohida analitik kesim oçiş xarajatlarni tegişli tovar bilan boğlaş imkonini beradi.

2. Xarajatlarni tannarxga kiritiş mezonlarini hisob siyosatida belgilaş. Bevosita xarid bilan boğliq transport, suğurta, bojxona va sertifikatlaş xarajatlari bilan bank komissiyasi hamda boşqa davr xarajatlarini farqlaş zarur.

3. Valyuta kursi özgarişini muntazam nazorat qiliş. Şartnoma sanasi, tovarni hisobga qabul qiliş sanasi, tölov sanasi va hisobot davri oxiridagi kurslar alohida qayd etilib, monetar va nomonetar moddalar böyiça alohida nazorat yuritilişi kerak.

4. Elektron hujjat aylanişini rivojlantiriş. Şartnoma, invoice, transport hujjati, suğurta polisi, bojxona yuk deklaratsiyasi, sertifikat va bank hujjatlarini yagona elektron papkada saqlaş hujjatlarni soliştiriş va tekşirişni osonlaştiradi.

5. Taşqi savdo şartnomalarida xarajatlar taqsimotini anıq körsatiş. Yetkazib beriş şartlari, transport va suğurta xarajatlarini kim tölaşi, bojxona rasmiylaştiruvi böyiça mas'uliyat hamda mulk va xatarning ötiş nuqtasi şartnomada ravşan belgilanişi lozim.

6. Xarajatlar böyiça budjet va faktik körsatkiçlarni taqqoslaş. Har bir operatsiya böyiça rejalaştirilgan va haqiqiy transport, saqlaş, suğurta, bojxona va vositaçilik xarajatlari tahlil qilinişi, çetlanış sabablari aniqlanişi kerak.

7. İçki nazoratni kuçaytiriş. Buxgalteriya, logistika, bojxona rasmiylaştiruvi va taşqi savdo bölimlari örtasida hujjatlarni özaro soliştiriş tartibini joriy etiş takroriy yoki asossiz xarajatlarning oldini olişga xizmat qiladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Eksport-import operatsiyalari böyiça xarajatlarni töğri hisobga oliş korxonaning tovar tannarxi, sotişdan olinadigan foydasi va moliyaviy natijalarini haqqoniy anıqlaşda muhim ahamiyatga ega. Import operatsiyalarida tovarni xarid qiliş va uni joriy joylaşuviga yetkaziş bilan bevosita boğliq, 4-sonli BHMSda körsatilgan xarajatlar tannarx tarkibiga kiritiladi. Tovar uçun haq tölaşga doir bank komissiyalari esa tannarxga qöşilmaydi va yuzaga kelgan davrda xarajat sifatida tan olinadi.

Xorijiy valyutadagi operatsiyalarni hisobga olişda 22-sonli BHMS talablariga rioya qiliş, operatsiyalarni tegişli sanada Markaziy bank kursi böyiça sömda aks ettiriş, monetar moddalarni qayta baholaş va kurs farqlarini moliyaviy natijalarda körsatiş zarur. Tovar-moddiy zaxiralar nomonetar modda bölganligi sababli ularning dastlab tan olingan qiymati keyingi valyuta kursi özgarişi bilan qayta hisoblanmaydi.

Tadqiqot natijalariga köra, eksport-import xarajatlarini hisobga olişni takomillaştirişning asosiy yönalişlari sifatida har bir şartnoma va tovar partiyasi böyiça analitik hisobni yölga qöyiş, xarajatlarni tannarx va davr xarajatlariga töğri ajratiş, valyuta kursi farqlarini alohida nazorat qiliş, elektron hujjat aylanişini kengaytiriş hamda içki nazoratni kuçaytiriş taklif etiladi. Uşbu çoralar xarajatlar şaffofligini oşirib, boşqaruv qarorlarini asosli qabul qilişga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RÖYXATI

1. Özbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirining 2024-yil 6-dekabrdagi 201-son buyrug'i bilan tasdiqlangan 22-sonli Buxgalteriya hisobining milliy standarti (BHMS) «Çet el valyutasida ifodalangan aktivlar va majburiyatlarning hisobi». – Özbekiston Respublikasi Adliya vazirligida 2024-yil 19-dekabrda 3587-raqam bilan röyxatga olingan. – URL: https://lex.uz/uz/acts/-7270343.
2. Özbekiston Respublikasi Moliya vazirining 2020-yil 28-maydagi 24-son buyrug'i bilan tasdiqlangan 4-sonli Buxgalteriya

hisobining milliy standarti (BHMS) «Tovar-moddiy zaxiralar». – Özbekiston Respublikasi Adliya vazirligida 2020-yil 30-iyunda 3259-raqam bilan röyxatga olingan. – URL: https://lex.uz/uz/acts/-4890446.
3. Özbekiston Respublikasining Bojxona kodeksi : Özbekiston Respublikasining 2016-yil 20-yanvardagi ÖRQ-400-son Qonuni bilan tasdiqlangan. – URL: https://lex.uz/uz/acts/-2876354.
4. IFRS Foundation. IAS 2 Inventories // International Financial Reporting Standards. – URL: https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/ias-2-inventories/.
5. IFRS Foundation. IAS 21 The Effects of Changes in Foreign Exchange Rates // International Financial Reporting Standards. – URL: https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/ias-21-the-effects-of-changes-in-foreign-exchange-rates/.
6. Özbekiston Respublikasining «Buxgalteriya hisobi töğrisida»gi Qonuni : 2016-yil 13-aprel, ÖRQ-404-son. – URL: https://lex.uz/docs/2931253.
7. Özbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirining 2024-yil 27-dekabrdagi buyrug‘i bilan tasdiqlangan 21-sonli Buxgalteriya hisobining milliy standarti (BHMS) «Xöjalik yurituvçi subyektlarda buxgalteriya hisobining hisobvaraqlar rejasi va uni qöllaş böyiça yöriqnoma». – Özbekiston Respublikasi Adliya vazirligida 3593-raqam bilan röyxatga olingan.

muhandislik & iqtisodiyot

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir Alibekov

Sahifalovchi va dizayner: Abdurahmon Qurbonov

2026

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

"Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali 26.06.2023-yildan
O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi
Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan
№S–5669245 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.
Litsenziya raqami: №095310.

Manzilimiz: Toshkent shahri Yunusobod tumani 15-mavze 19-uy

+998 93 718 40 07

https://muhandislik-iqtisodiyot.uz/index.php/journal

t.me/yait_2100